

ASPECTE PRIVIND MOȘTENIREA ȘTIINȚIFICĂ ȘI CULTURALĂ A INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA (1934-1940)

ASPECTS REGARDING THE SCIENTIFIC AND CULTURAL HERITAGE OF THE ROMANIAN SOCIAL INSTITUTE FROM BESSARABIA (1934-1940)

Liudmila CHICIUC

Institutul de Istorie, MECC

E-mail: chiciucl@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-4111-6865

Rezumat: *Studiul evocă unele rezultate ale activității Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940), în principal inițierea și realizarea în regiune a primelor cercetări științifice în domeniul social, acțiuni în scopul edificării culturale a societății românești interbelice și în vederea consolidării spiritului național românesc în mediul populației basarabene. Cercetările sociologice în teren, conferințele de diseminare a rezultatelor acestora, publicarea Buletinului Institutului și a lucrărilor colaboratorilor lui, reprezintă câteva elemente din valoroasa moștenire culturală și științifică pe care a lăsat-o Institutul regional. Studiul prezintă localitățile din Basarabia în care Institutul a efectuat cercetări științifice, concretizează specificul metodologiei cercetărilor monografice întreprinse și elucidează mai multe dovezi ale prestației științifice și culturale a instituției. O anumită atenție se acordă descrierii unor fenomene negative (rusificarea și diminuarea elementului românesc prin colonizări ale alogenilor, etc.), depistate în procesul cercetării monografice a satelor și soluțiilor propuse de echipa monografică a Institutului pentru „întărirea elementului românesc” în regiune, inclusiv activitățile de educație națională desfășurate de instituție în localitățile supuse cercetării științifice.*

Cuvinte-cheie: *Institutul Social Român, Basarabia, cercetare, metoda monografică*

CZU: 316: 94(498),,1934/1940”

Rezumat: *The study emphasises some results of the activity of the Romanian Social Institute from Bessarabia (1934-1940), mainly the initiation and realization in the region of the first scientific researches in the social area, actions for the cultural edification of the Romanian inter-war society and in order to consolidate the Romanian national spirit within the Bessarabian population. The sociological research in the field, the conferences for disseminating their results, the publication of the Institute Journal and the works of its collaborators are some of the valuable cultural and scientific heritage that the Regional Institute has left. The study presents some places from Bessarabia in which the Institute has carried out scientific research, concretizes the specificity regarding the methodology of the monographic research undertaken, and elucidates more evident the scientific and cultural performance of the institution. Some attention is paid to the description of the negative phenomena (russification and*

diminution of the Romanian element through colonization of the halogens, etc.), detected in the process of monographic research of the villages and the solutions proposed by the monographic team of the Institute for "strengthening the Romanian element" in the region, including the activities of national education carried out by the institution in the localities subject to scientific research.

Key words: Romanian Social Institute, Bessarabia, research, monographic method

UDC: 316: 94(498),1934/1940⁹

Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940), a reprezentat filiala regională a Institutului Social Român din București (1918-1948), fondată la inițiativa renumitului profesor sociolog, Dimitrie Gusti (1880-1955) și a unor intelectuali basarabeni, dintre care un rol deosebit au avut consacratul istoric, Alexandru Boldur (1886-1982) și fruntașul mișcării naționale, Pantelimon Halippa (1883-1979). Institutul social regional a fost inaugurat, la 18 noiembrie 1934, în Chișinău și i-a avut în calitate de conducători pe distinși intelectuali din provincia de la răsărit a Țării, precum: P.Halippa (președinte activ), N.Moroșan (director), P. Ștefănuță (secretar general și șef al Secției Sociologice), T.Știrbu (vice președinte și șef al Secției Economice), ș.a.

Misiunea acestei instituții era „de a cerceta științific viața socială a Basarabiei, pentru a o face cunoscută conducătorilor țării și românilor din celelalte ținuturi”⁹, și „de a îmbrățișa în câmpul cercetărilor sale problemele sociale cele mai însemnate”¹⁰ care necesitau soluționare.

Urmând cu fidelitate „atât orientarea programatică cât și metoda monografică”¹¹ ale școlii sociologice de la București, Institutul regional basarabean, a constituit echipe multidisciplinare proprii, compuse din istorici, etnografi, juriști, medici, statisticieni, agronomi, preoți, etc., și a organizat campanii monografice în teren, desfășurând în cei aproape 6 (șase) ani de activitate, cercetări științifice complexe în 6 (șase) localități din provincie: *Iurceni* (1935) și *Nișcani* (1936) din județul Lăpușna, *Copanca* (1937) din județul Tighina, *Popeștii de Sus* (1938) din județul Soroca, *Dășcova* și *Vâprova* (1939) din județul Orhei. Pentru vara anului 1940 fusese programată cercetarea încă a câtorva localități din centrul Basarabiei, care trebuiau să finiseze cu însumarea studiului sociologic al regiunii Culei, din această parte a provinciei, însă evenimentele dramatice din iunie 1940 au zădărnicit realizarea acelor proiecte imediate și de perspectivă ale Institutului, instituția fiind lichidată odată cu instaurarea regimului sovietic.

Potrivit viziunii gustiene, cercetarea monografică pluridisciplinară și interdisciplinară, trebuia să se încheie cu întocmirea monografiei colective a localității. În acest sens, instituția științifică basarabeană a reușit să publice două tomuri ale „*Buletinului Institutului Social Român din Basarabia*”, calificat drept revistă periodică de specialitate. Institutul a reușit să pregătească, în variantă manuscris, și cel de-al treilea

⁹ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, tomul II, 1938, Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939, p. 607

¹⁰ Halippa Pantelimon, Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: „*Sociologie Românească*”, anul I, nr.4, aprilie 1936, p. 24

¹¹ Georgescu Mitu, Institutele Sociale regionale. În: „*Sociologie Românească*”, anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p.389.

tom, care, însă, a fost împiedicat să apară de regimul bolșevic instaurat în Basarabia după 28 iunie 1940. Volumele „*Buletinului*” au sintetizat și cuprins principalele rezultate ale cercetărilor monografice descinse în localitățile basarabene. Cele două tomuri publicate au văzut lumina tiparului în 1937 și respectiv 1939 și cuprind cele mai relevante rezultate ale cercetărilor monografice, efectuate în satele Iurceni și Nișcani din jud. Lăpușna și Copanca din jud. Tighina.

Tomul I al „*Buletinului*”, cu un volum general de 416 pagini, a cuprins 17 texte ale studiilor științifice, 56 de figuri, 14 planșe și 3 spițe genealogice. În acest cadru cantitativ, „*Buletinul*” a înfățișat o parte semnificativă din rezultatele cercetărilor monografice, întreprinse de Institutul basarabean în vara anului 1935 și vara anului 1936, popularizând în mediul intelectual prima experiență obținută de regională în cunoașterea științifică a realităților sociale din satele Basarabiei. Cadrul valoric al acestui număr al „*Buletinului*” rezidă în conținutul studiilor inserate, prin care au fost elucidate „diferite aspecte ale vieții sociale și economice din două sate așezate în fosta regiune a Codrul-Bâcului, satele Nișcani și Iurceni din județul Lăpușna”¹² și în informațiile prețioase despre cele mai însemnate activități ale Institutului, de la înființarea sa (în 1934) până la apariția revistei în 1937.

Cel de-al doilea tom al „*Buletinului*” a însumat un total de 672 pagini. Cuprinsul părții principale a revistei (606 pagini) îl reprezintă textele studiilor științifice, în număr de 20, elaborate în baza rezultatelor cercetărilor monografice efectuate în satul Copanca din județul Tighina, acestea fiind înzestrate cu 5 hărți, 35 de figuri, 15 diagrame, 3 spițe genealogice, 35 de texte muzicale și 36 planșe. Revista include și rubrica *Cronica*, compartimentată în trei secțiuni: Însemnări; Idei și fapte; Recenzii, (cuprinde 32 de pagini), care comunică despre diverse activități științifice și culturale organizate de Institutul regional sau în care filiala a fost implicată, iar alte 21 de pagini includ rezumatele studiilor din același „*Buletin*”, perfectate în limba franceză, care au oferit posibilitate și străinilor necunoscători ai limbii române să se informeze despre experiența cercetărilor sociologice monografice dintre Nistru și Prut.

Publicația a fost înalt apreciată de către specialiști, intelectuali, oameni de cultură, politicieni etc. și luată în seamă de către autoritățile publice locale și centrale. Fiecare dintre cele două numere ale revistei, care au apărut în ciuda dificultăților întâmpinate, au fost calificate drept „operă unică de o valoare documentară științifică permanentă”¹³, precum și publicații „de o deosebită importanță”¹⁴ științifică și practică.

Cercetările monografice în teren au constituit primul model de studiu

¹² Georgescu, Mitu. Institutele Sociale Regionale. În: *Sociologie Românească*, anul III, iulie-septembrie 1938, nr.7-9, p. 391.

¹³ *Viața Basarabiei*, anul VIII, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1939, p. 127.

¹⁴ Georgescu, Mitu. Institutele Sociale Regionale. În: *Sociologie Românească*, anul III, iulie-septembrie 1938, nr.7-9, p. 389.

științific al realității sociale, programat și realizat de către cercetători în Basarabia. În activitatea desfășurată în teren membrii echipelor create de Institutul regional s-au condus după principiile monografiei sociologice. Monografiștii au recunoscut că, prin cercetările realizate și prin studiile publicate la început, se aflau încă „departe de a fi făcut operă pur monografică”¹⁵. Metoda cercetării monografice aplicată în timpul campaniilor în teren a inclus cercetarea aspectelor caracteristice ale „cadrelor” (istoric, cosmologic, biologic și psihic) și „înfățișărilor” (economice, spirituale, politico-administrative, etico-juridice) vieții unității sociale. Metoda cercetărilor monografice nu a fost o „descoperire românească” însă felul în care s-a întreprins era deosebit „față de tipurile cunoscute și practicate în străinătate”¹⁶, conferindu-i trăsături specifice și chiar originalitate. Dacă

în statele europene apusene (Franța, Germania, țările nordice) metoda cercetării monografice presupunea abordarea doar a unui anumit aspect al vieții sociale (studiul familiei, bugetului, studiul statistic, sau descrierea relațiilor sociale, etc.), „tipul românesc de monografie sociologică” impunea „cercetarea sociologică a tuturor aspectelor, deci a totalului, și nu numai descriptiv, ci și explicativ”¹⁷. Cercetarea monografică pluridisciplinară și interdisciplinară, trebuia să finiseze cu întocmirea monografiei colective a localității, iar idealul umanist al cercetării monografice era să contribuie la ridicarea satului prin contribuția științei.

Perioada de funcționare a Institutului Social Român din Basarabia a fost relativ scurtă, iar activitatea i-a fost deseori amenințată de diverse lipsuri financiare, de timp și, parțial, de insuficiență de competență. Institutul nu a reușit să atingă toate obiectivele propuse, însă a lăsat o anumită moștenire cultural-științifică care merită toată atenția, din mai multe perspective: întâi de toate, din cea istorică, pentru că rezultatele cercetărilor întreprinse, păstrate în cele două tomuri ale „*Buletinului*” instituției și în lucrările separate (broșurile) publicate de monografiști, constituie surse istoriografice veritabile, în baza cărora pot fi întregite istoriile localităților vizate, pot fi clarificate diferite aspecte ale realității sociale interbelice din Basarabia și alte probleme ale vieții cotidiene; din cea sociologică, pentru că fac dovada primelor încercări de sociologie practică în Basarabia și a unor pași îndrăzneți de difuzare a cunoștințelor teoretice științifice de sociologie în mediul intelectual basarabean; din cea culturală, pentru că Institutul regional, pe lângă faptul că a reprezentat prima instituție de cercetare științifică din regiune, care s-a ocupat de investigarea problemelor realității

¹⁵ Comunicările despre Iurceni și Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 398.

¹⁶ Gusti, Dimitrie, Sociologie Românească. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 1, ianuarie 1936, p. 6

¹⁷ Ibidem, p.6

sociale rurale, a fost și o instituție culturală cu implicații considerabile, prin concepte și idei și prin acțiuni practice, în opera de dezvoltare a societății basarabene și a contribuit la cultivarea conștiinței naționale a românilor basarabeni.

„*Buletinul*” Institutului și studiile publicate în periodicele de specialitate de către monografiștii basarabeni, Petre Ștefănuță, Teodosie Știrbu, Nicolae Moroșan, Alexei Arvat ș.a., reprezintă cea mai consistentă moștenire cultural-științifică a I.S.R. din Basarabia. Această categorie de urme materiale ale scurtei dar prolifici activități a filialei, este completată cu seria de broșuri sau lucrări separate, publicate de către cercetătorii basarabeni pe baza rezultatelor activității științifice din cadrul campaniilor monografice în teren. Unele dintre acestea s-au păstrat până în prezent și se găsesc în secțiile de carte rară în bibliotecile mari din România și din Republica Moldova (Biblioteca Academiei Române de la București, Biblioteca AȘM „Andrei Lupan” din Chișinău, Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca „Mihai Eminescu” a Universității „A.I.Cuza” din Iași). Dintre aceste lucrări se cuvine de menționat: „*Literatura populară a satului Iurcenii*” (Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937) și „*Cercetări folclorice în valea Nistrului de Jos*” (București, M.O. Imprimeria Națională, 1937), autor Petre Ștefănuță, „*Manifestări economice la Iurcenii și Nișcanii*”¹⁸ (Chișinău, 1937); „*Viața economică la Copanca*”¹⁹ (Chișinău, 1939), autor Teodosie Al. Știrbu (cea de-a doua lucrare, în colaborare cu Nicolae Al. Știrbu).

O moștenire valoroasă a activității Institutului Social Român din Basarabia trebuie considerată însăși experiența cercetărilor monografice și anchetărilor sociologice efectuate în teren, care a contribuit la cunoașterea realităților trecute și prezente ale localităților încadrate în acel exercițiu științific. Această experiență a fost posibilă datorită activismului, muncii, în mare parte voluntare, și devotamentului față de interesele naționale, pe care le-au demonstrat cele mai conștiente elemente ale intelectualității basarabene din acea perioadă. Experiența cercetărilor monografice și a activității științifice în cadrul respectivei instituții de profil, pe care au acumulat-o cei peste 30 de intelectuali din Basarabia, care au făcut parte din echipele monografice ale filialei sau au activat în această instituție, nu a avut șansa să se extindă din cauza regimului comunist, instaurat mai întâi în Basarabia și apoi în România. Mai mult, sub regimul comunist, activitatea Institutului regional a fost sistată în iunie 1940, a Institutului central și a celorlalte filiale ale sale – în anul 1948, iar știința sociologică a fost interzisă și exclusă din învățământul universitar, fiind desconsiderată timp îndelungat, până prin anii '60 ai secolului XX. Cei mai mulți dintre colaboratorii acestor

¹⁸ Lucrarea a apărut ulterior și în: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1937, p. 241-271.

¹⁹ Lucrarea a apărut ulterior și în: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României Regionale Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, 1939, p. 403-443.

instituții au fost supuși represiunilor și marginalizării (în România a murit în închisoare Anton Golopenția, în Gulag-ul sovietic – Petre Ștefănuță). A fost distrusă arhiva instituției, atât cea de la București, cât și cea de la Chișinău.

Dintre membrii Institutului social de la Chișinău, unicul care a avut șansa să revină la cercetările monografice în teren (pe filieră economică, unica acceptată de regimul comunist) a fost economistul și profesorul-cercetător Teodosie Știrbu, care a fost ocolit de represiunile sovietice din anii 1940-1941, iar în 1944 a reușit să se refugieze în România. La 1 octombrie 1957 a fost numit cercetător științific principal al Colectivului de cercetări agronomice, în cadrul Filialei Iași a Academiei Române. În 1958 T. Știrbu a fost numit șeful echipei de cercetări monografice în zona Dorna, județul Suceava²⁰. Cercetările, care au durat până în anul 1960, s-au încheiat cu publicarea a 11 volume de studii, apărute sub îngrijirea nemijlocită a conducătorului echipei de cercetări. În aceeași ordine de idei, se cuvine de subliniat că Teodosie Știrbu a fost coautor la lucrarea colectivă de sinteză „*Cercetări monografice în regiunea Suceava*”²¹, iar rezultatele cercetărilor sale din conținutul acestei lucrări constituie o dovadă în plus a perpetuării experienței acumulate de autor în timpul activității sale în campaniile monografice ale Institutului basarabean.

Institutului Social Român din Basarabia a optat pentru punerea în valoare a *românismului și naționalismului* luminat, pentru promovarea idealurilor acestora, s-a preocupat de consolidarea conștiinței naționale a etniei majoritare a provinciei, activitatea instituției în această direcție având o însemnătate enormă între Prut și Nistru, cea mai dezavantajată regiune, din punctul de vedere al păstrării valorilor naționale românești, după mai mult de un secol de politică de deznaționalizare și rusificare forțată. Rezultatele activităților desfășurate de filiala chișinăuiană, prin care s-a ajuns la coardele sensibile ale sufletului românilor basarabeni, trebuie considerate o mare realizare a instituției, având în vedere efectul acestora peste generații.

La procesul de popularizare în Basarabia interbelică a *românismului* în sens de unitate culturală, de neam și de limbă și a *naționalismului* în sens de obiceiuri și tradiții românești, de reanimare a valorilor spirituale comune pentru toți românii de pretutindeni, s-au remarcat printr-o activitate dedicată mai multe asociații, societăți și instituții culturale, educaționale și cultural-științifice, precum și personalități de seamă ale vieții culturale și științifice. Contribuția I.S.R. din Basarabia la această operă, adusă în cel de-al doilea deceniu de administrație românească a fost la fel de importantă ca și munca depusă de diverse asociații și instituții pentru redășteptarea conștiinței naționale, în primul deceniu de după Unire.

²⁰ Bejan, Vlad, Maftei, Ionel. Personalități universitare ieșene din Basarabia. Iași: Editura PIM, 2006, p.102.

²¹ Cercetări monografice în regiunea Suceava. Suceava, Tipografia Națională, 1960.

Pe parcursul etapei inițiale a activității sale, prin organizarea seriilor de conferințe publice tematice, Institutul a contribuit la promovarea concepției și manifestărilor practice ale *naționalismului și românismului*. În cadrul ciclului de conferințe cu genericul „Doctrină politică și economice contemporane”, organizat de Secția Economică a Institutului, în colaborare cu alte câteva secții active, cel puțin în 4 conferințe au fost abordate doctrinele *naționalismului și românismului* („Cum înțeleg Românismul” de C. Rădulescu Motru; „Organizarea muncii naționale” de M. Ghelmegeanu; „Doctrina naționalistă” de N. Crainic; „Doctrina economică naționalistă” de A.C.Cusin ș.a.)²². Publicul ascultător, foarte numeros, încât nu încăpea în sala destul de spațioasă a Palatului Eparhiei din Chișinău, a avut ocazia să cunoască și să valorifice pe viitor importante idei, învățături, modele, etc, din cultura și filozofia națională.

Conferința inaugurală a acestui ciclu de prelegeri publice, care a avut loc la 6 octombrie 1935, în Sala Eparhială din Chișinău, a adus în fața ascultătorilor subiectul *românismului* ca doctrină și manifestare, explicat de filozoful Constantin Rădulescu Motru, care și-a însoțit demersul teoretic cu clarificarea modului în care era înțeles și în care trebuia înțeles²³. Potrivit conferențiarului, *naționalismul* românesc trebuie să reiasă din realitățile românești, să nu fie de împrumut, adică trebuie să se deosebească de naționalismul fals care susține „modernizarea cu orice preț”. Concluzia filozofului rămâne actuală: „Înainte de a-i infiltra acestei națiuni lucruri care îi sunt străine, [oricine - n.n.] să binevoiască să cunoască această națiune”. În opinia lui Constantin Rădulescu-Motru, la acea vreme, în unison cu postulatul anunțat, activau și erau foarte importante două instituții de psihotehnică și orientare profesională din Cluj și București și Institutul Social Român care avea și două regionale la Timișoara și la Chișinău. Reputatul filozof stăruia asupra concluziei sale și susținea că abia după ce se vor cunoaște realitățile psihologice și sociale ale națiunii, numai atunci „se va clădi adevărata viață românească, adevăratul românism, adevăratele valori ale unei culturi cu adevărat românești”²⁴.

Concepțiile lui Constantin Rădulescu Motru, precum și ale celorlalte personalități de vază care au abordat subiecte tematice similare, precum Nichifor Crainic, Mihail Ghelmegeanu ș.a., au avut un efect catalizator asupra publicului basarabean, fapt care s-a văzut și în râvna cu care cercetătorii monografiști scoteau la iveală problemele din sfera relațiilor interetnice din satele basarabene, în special, fenomenele negative cu care se confruntau etnicii români din acele comunități.

²² A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr. 965/1927-1943, f.18.

²³ Conferințele Institutului Social Român din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, nr.10, octombrie 1935, p. 57-59.

²⁴ Însemnări. Conferințele ISR din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, nr.10, octombrie 1935, p.60.

Institutul regional a cercetat urmările negative ale deznaționalizării populației băștinașe și a constatat că pentru diminuarea efectelor nocive ale acestui fenomen, instituțiile statului și cele ale administrației publice locale întreprindeau foarte puține acțiuni. În urma campaniilor de cercetări monografice desfășurate în comuna Copanca (1937) din județul Tighina și comuna Popeștii de Sus (1938) din județul Soroca s-a constatat faptul că elementul alogen (rusesc și ucrainean) prin infiltrarea sa în mediul populației românești băștinașe, contribuie la deznaționalizarea acesteia dar și la slăbirea situației ei economice și sociale. Membrii echipelor monografice ale Institutului regional au lansat mai multe recomandări pentru soluționarea acestei probleme.

Pentru întărirea elementului românesc în regiunea Nistrului, în care 40% din populație era formată din „muncitori cu brațele”, adică din muncitori flotanți, Institutul cerea autorităților statului să se implice cu acțiuni concrete, deoarece băștinașii se aflau „în luptă cu un element etnic mult mai înstărit din punct de vedere economic, cum sunt rușii”²⁵. Institutul a propus ca soluție pentru rezolvarea „problemei întăririi elementului românesc la Nistru” consolidarea situației economice a populației românești. Împroprietărirea băștinașilor, inclusiv a celor sosiți de peste Nistru, avantajarea ocupațiilor acestora, acordarea loturilor pentru construcția de case și ajutorului pentru finisarea acestora, se numărau printre propunerile făcute de monografiști către autoritățile de stat și cele publice locale.

Aceste propuneri și concluzii din patrimoniul valoric al instituției, sunt pe deplin acceptabile și recomandate pentru întărirea elementului românesc în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, deoarece în această regiune, mai mult decât în spațiul dintre Nistru și Prut, din cauza deznaționalizării promovate în anii regimului sovietic situația a devenit și mai dramatică, iar autoritățile transnistrene separatiste aplică în continuare diverse pârghii pentru diminuarea elementului național.

Institutul Social Român din Basarabia s-a manifestat în viața publică a regiunii și prin abordarea, atât în plan teoretic, cât și practic, a educației naționale. În cadrul instituției a funcționat Secția de Educație Națională, sub conducerea colonelului V. Nădejde. Însă, la etapa actuală a cercetării, nu se poate ilustra cu deplină claritate activitatea desfășurată de către această secție, dar se poate susține argumentat că Institutul s-a ocupat de educația națională, printr-un șir de activități și implicații practice în viața socială și culturală din ținut.

În timpul campaniilor de cercetare științifică a realității sociale din satele selectate, Institutul a colectat sute de basme, snoave, cântece și alte creații populare, care constituie un bogat tezaur în patrimoniul cultural al românilor

²⁵ Ștefănuță, Petre. Ridicarea economică a regiunii Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 621.

basarabeni. Potrivit cu planul cercetărilor monografice „pe cadre și manifestări”, evocarea și descrierea manifestărilor spirituale din localitățile supuse cercetării sociologice presupunea colectarea datelor privind obiceiurile și tradițiile populare, folclorul, răspândirea și lectura cărților, atragerea și implicarea sătenilor în diverse activități de valorificare și popularizare a culturii naționale românești. În această privință, este de apreciat efortul echipelor monografice ale Institutului basarabean, pentru a scoate din anonimat adevărate comori ale culturii naționale. Institutul nu s-a limitat doar la colectarea a sute de basme, a mii de melodii populare, a zeci de colinde și alte piese de folclor, ci a contribuit și la popularizarea acelor valori ale culturii românești, inclusiv prin aducerea multor creații folclorice în sistemul educațional. Un exemplu convingător în această privință este și faptul că descoperirea tezaurului cultural conservat al satelor basarabene a condus la stabilirea de către Ministerul Educației Naționale și Straja Țării că în anul 1937 în programa analitică la disciplina școlară *Educație muzicală* să fie inclus un repertoriu de cântece populare regionale. În această ordine de idei, „multe cântece din arhiva Institutului Social Român din Basarabia au fost copiate pentru a fi cântate la diferite serbări culturale”, multe au fost incluse în „repertoriul celor mai mari societăți corale românești și coruri școlare”²⁶. O amplă listă a manifestațiilor culturale din anii 1937-1939, în cadrul cărora au fost interpretate piese colectate în timpul campaniilor de cercetare monografică, cântece și melodii armonizate de monografistul Vasile Popovici pentru cor, voce și instrumente muzicale, a fost publicată în tomul II (1939) al „*Buletinului Institutului Social Român din Basarabia*”²⁷.

Urmărind scopul de a reînvia datinile strămoșești de Crăciun și de Anul Nou, Institutul, în colaborare cu Conservatorul Municipal din Chișinău (condus de M. Bârcă) și Fundația Culturală „Principele Carol”, Regionala Basarabia, a adus la Chișinău două echipe de colindători din satele Palanca și Coremaz, jud. Cetatea-Albă, care au prezentat la 27 decembrie 1937 „o audiție de colinde ce au fermecat publicul chișinăuian prin frumusețea și originalitatea lor ritmică și melodică”²⁸. Textele literare și melodiile colindelor au fost transcrise de monografistii basarabeni, Petre Ștefănuță și Vasile Popovici, iar interpretarea lor de către corul de țărani, cu aranjare pe 2 și pe alocuri pe 3 voci, potrivit unor mărturii, a constituit „o noutate în anele folclorului muzical românesc”²⁹.

Remarcabilul folclorist basarabean și coordonatorul cercetărilor monografice din localitățile basarabene, Petre Ștefănuță, a efectuat cercetări

²⁶ Popovici, Vasile. Folclorul muzical basarabean. (Culegeri și manifestări muzicale). În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 618-619.

²⁷ Ibidem, p. 619-620.

²⁸ Ibidem, p. 618.

²⁹ Ibidem.

profunde asupra datinilor de Crăciun și de Anul Nou, în localitățile din regiunea Nistrului de Jos și a popularizat adevărata comoară de creații pe care le-a colectat prin intermediul materialelor publicate în ediții precum, „Anuarul Arhivei de Folclor a Academiei Române”, „Buletinul Institutului Social Român din Basarabia” și prin lucrări aparte care au completat patrimoniul cultural-științific al filialei. După cum consemna distinsul folclorist, Institutul Social Român din Basarabia „și-a impus să cerceteze aceste manifestări spirituale ale Românilor din satele basarabene pentru că, acolo unde s-a depus zgura uitării peste datinile strămoșești, Căminele Culturale și Straja Țării, plecând de la cercetările Institutului, să vină să le învie”³⁰. Petre Ștefănuță s-a interesat de folclorul din localitățile din valea Nistrului de Jos pe parcursul a 4 (patru) excursii de cercetare, efectuate în anii 1932, 1934 și 1935. Din cele 11 sate așezate de-a lungul malului drept al Nistrului de Jos, Petre Ștefănuță, a cercetat 7: Copanca, Talmaza, Cioburciu, Purcari, Olănești, Coremaz, Tudora³¹. Pentru desfășurarea cercetărilor, a beneficiat de o subvenție de 5.000 lei din partea Arhivei de Folclor a Academiei Române și de una de 4.000 lei din partea Institutului Social Român din Basarabia. Ștefănuță a reușit să atragă în munca de colectare a creațiilor populare din acele localități trei învățători din satul Copanca: V. Cărăuș, D. Rădulescu și I. Bălan. Împreună au adunat câteva sute de creații, între care balade și cântece ciobănești, doine, satire, cântece de pahar, colinde, bocete, jocuri de copii, legende, snoave, descântece etc. Cea mai mare parte dintre acestea au fost publicate. Studiul său „Cercetări folclorice în valea Nistrului de Jos” cuprinde, spre exemplu, 346 texte ale creațiilor populare din acea colecție³². O parte dintre textele creațiilor folclorice colectate, au fost reproduse în paginile ziarelor și revistelor basarabene, precum „Cuvânt Moldovenesc” și „Viața Basarabiei”, și au exercitat un efect educativ impunător asupra cititorilor.

Insistența Institutului în privința conservării și păstrării monumentelor și pieselor etnografice, inclusiv, prin deschiderea unui muzeu etnografic, ceramic sau sociologic în Basarabia, după cum și stăduința monografiștilor de a contribui la popularizarea valorilor culturii naționale prin expoziții și diverse alte manifestații cultural-științifice reprezintă o dovadă în plus a preocupării de educația națională.

Prin stăruința colaboratorilor săi, Institutul a încercat să păstreze, cel puțin, o parte din obiectele ce prezentau valoare pentru cultura națională, din cele descoperite în localitățile cercetate. Potrivit documentelor timpului, în procesul

³⁰ Ștefănuță, Petre. *Datinile de Crăciun și Anul Nou pe valea Nistrului de Jos*. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 485-532.

³¹ Ștefănuță, Petre. *Cercetări folclorice în valea Nistrului de Jos*. București, M.O. Imprimeria Națională, 1937, p. 33.

³² Ștefănuță Petre, *Cercetări folclorice în valea Nistrului de Jos*. București, M.O. Imprimeria Națională, 1937.

campaniilor de la Iurceni și Nișcani a fost adunată, prin achiziții („pe cât au permis slabele mijloace ale Institutului”), o colecție pentru muzeu, care includea 60 de piese de ceramică confecționate în Iurceni, unelte necesare olăritului, o moară de vânt (mică, de dimensiunile unui om), montată de un tânăr de 15 ani din acel sat; la fel, un șir de piese colectate în satul Nișcani, între care 20 vase de lemn (talere), două ulcioare de aramă foarte vechi, o râșniță, o călcătoare, un plug de lemn și alte obiecte mai mărunte³³. Întreaga colecție a fost expusă provizoriu în Muzeul Național de Istorie Naturală din Chișinău, urmând să formeze patrimoniul unui muzeu al Institutului regional, însă soarta ulterioară a colecției nu se cunoaște. Doar unele piese din această colecție au fost expuse cu ocazia diferitor evenimente culturale la Chișinău și București. Mai multe piese de ceramică, colectate în s. Iurceni, au fost prezentate la Expoziția Echipelor Regale Studentești, care s-a organizat în Parcul Carol din București, în 1935. Iar o colecție de fotografii etnografice de la Iurceni și Nișcani a fost vernisată la Expoziția cărții, organizată de primăria municipiului Chișinău, în luna mai 1937. Se cunoaște, de asemenea, că profesorul V. Adiasevici, membru al echipelor monografice ale Institutului regional, a participat la cea de-a V-a Expoziție jubiliară de pictură „N.I.Gumalic”, organizată la Chișinău, în luna iunie 1937, cu 43 modele de covoare, țesute la Iurceni și Nișcani³⁴.

Institutului Social Român din Basarabia a contribuit la edificarea culturală și educarea populației ținutului pe baza valorilor autentice naționale, materiale și imateriale, și s-a străduit ca, cel puțin, o parte dintre acestea să fie păstrate pentru posteritate. Rapoartele, informațiile și notițele cu privire la activitatea Institutului, care s-au păstrat până astăzi, sunt ilustrative în acest sens.

Remarcabilă a fost munca culturală a echipelor monografice ale Institutului în localitățile în care poposeau pentru cercetare. Activitatea echipelor monografice începea în fiecare dintre satele investigate cu inaugurări festive, iar pe parcursul perioadei de aflare în localitate echipa organiza diverse activități culturale (în zilele de duminică), implicând sătenii și aducându-i în contact nemijlocit și făcându-i să înțeleagă adevărata valoare a culturii românești, moștenite de la strămoși, având datoria să o transmită urmașilor.

Conduita membrilor echipelor, intelectuali responsabili, onești, corecți și dedicați muncii lor, a constituit un model etic pentru populația satelor basarabene. Coordonatorul acestora, Petre Ștefănucă, după încheierea a 4 campanii de cercetare concluziona că „mișcarea monografică basarabeană își are și un alt sens decât acela de adunare de date statistice și observații asupra vieții sociale a satelor noastre. E o mișcare de etică națională în primul rând. Intelectualii de la oraș

³³ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 396.

³⁴ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 397

devin însuflețiți de dragoste pentru țară, iar sătenii de mândrie că au prieteni printre pătura intelectuală³⁵. În fiecare localitate monografiștii au găsit posibilități pentru a se ocupa, în afara programului de cercetare, de problemele stringente ale comunității, de educația națională, etică, sanitară a sătenilor. La fel, și-au rezervat timp pentru a discuta cu sătenii și a-i îndruma în anumite activități sociale sau cotidiene. Echipele monografice au servit drept model în efortul de propagare a valorilor culturii românești, realizând, astfel, dezideratele naționale în teritoriu.

Experiența cercetărilor monografice efectuate în teren și rezultatele obținute de echipele de cercetători ale Institutului Social Român din Basarabia constituie nu doar contribuții importante la cunoașterea realităților trecute și prezente ale localităților încadrate în acel exercițiu științific. Studiile publicate pe baza rezultatelor cercetărilor monografice sunt deopotrivă valori inestimabile ale patrimoniului cultural-științific național interbelic și modele relevante pentru elaborarea monografiilor localităților, de către cercetătorii de astăzi.

Deși, Institutul s-a ocupat prioritar cu investigarea pluridisciplinară și înțelegerea socială integrată a satului prin elaborarea de monografii, a știut, totodată, să cuprindă și să îmbine în activitatea sa ample acțiuni culturale, a inițiat și a întreținut un viu dialog cultural, în cadrul căruia un loc aparte l-au ocupat învățăturile *românismului* și *naționalismului* luminat, a realizat multiple inițiative educative prin care a contribuit la consolidarea conștiinței naționale a românilor basarabeni.

Moștenirea culturală și științifică a Institutului Social din Basarabia necesită o studiere și o valorizare continuă, pentru a putea servi drept punct de sprijin în acțiunile menite să contribuie la creșterea nivelului de viață, al culturii și al civilizației în localitățile Republicii Moldova. Patrimoniul cultural și științific rămas ca moștenire de la Institutul Social Român din Basarabia, incluzând lucrări științifice, publicații, experiență, idei, metode de cercetare, modele, indicații metodologice, profesionalism, dăruire, asumare a rigorilor genului de activitate și alte valori materiale și imateriale, trebuie și poate fi valorificat integral în beneficiul istoriografic, științific, cultural, identitar, etc, etc. al societății actuale.

Referințe bibliografice:

1. Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), Fond Pantelimon Halippa, dosar nr. 965/1927-1943.
2. Bejan Vlad, Maftai Ionel, Personalități universitare ieșene din Basarabia. Iași: Editura PIM, 2006.

³⁵ Ștefănuță, Petre. Cercetările monografice ale ISR din Basarabia la Popeștii de Sus, jud. Soroca. În: *Viața Basarabiei*, anul VII, nr.11, noiembrie 1938, p.61.

3. Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, tomul II, 1938, Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939.
4. Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937.
5. Cercetări monografice în regiunea Suceava. Suceava, Tipografia Națională, 1960.
6. Comunicările despre Iurceni și Nișcani. În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937.
7. Conferințele Institutului Social Român din Basarabia. În: Viața Basarabiei, anul IV, nr.10, octombrie 1935.
8. Georgescu Mitu, Institutele Sociale regionale. În: „Sociologie Românească”, anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938.
9. Gusti Dimitrie, Sociologie Românească. În: Sociologie Românească, anul I, nr.1, ianuarie 1936.
10. Halippa Pantelimon, Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: „Sociologie Românească”, anul I, nr.4, aprilie 1936.
11. Însemnări: Conferințele ISR din Basarabia. În: Viața Basarabiei, anul IV, nr.10, octombrie 1935.
12. Popovici Vasile, Folclorul muzical basarabean (Culegeri și manifestări muzicale). În: Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939.
13. Ștefănuță Petre, Cercetări folclorice în valea Nistrului de Jos. București, M.O. Imprimeria Națională, 1937.
14. Ștefănuță Petre, Cercetările monografice ale ISR din Basarabia la Popeștii de Sus, jud. Soroca. În: Viața Basarabiei, anul VII, nr.11, noiembrie 1938.
15. Ștefănuță Petre, Datinile de Crăciun și Anul Nou pe valea Nistrului de Jos. În: Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939.
16. Ștefănuță Petre, Ridicarea economică a regiunii Copanca. În: Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939.
17. Viața Basarabiei, anul VIII, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1939.